

Szovjet könyvraizzia a Debreceni Református Kollégium Könyvtárában ^[1]

1946. szeptember - Révész Imre püspök küzdelme

„Folyó hó 13-án megjelent nálam egy orosz alezredes, [...] aki a budapesti Szövetséges Ellenőrző Bizottság kiküldöttjének mondta magát. Közölte velem, hogy egyrészt ellenőrizni jött az eddigi rendeletek pontos végrehajtását, másrészt újabb rostálást is akar végrehajtani [...]. Ennek alapján tiltakozásom ellenére is folyó hó 16-án és 17-én magyar rendőri közegek segítségével végigraizziázta könyvtárunkat s lefoglalt és azonnal el is szállított állítólag a debreceni politikai rendőrség sajtóosztályára 52 darab könyvet és 523 bekötött napilapot és folyóiratot, összesen kb. 6 tonna súlyban.”

„Fasiszta könyvek” betiltása

Az 1945. január 20-án, Moszkvában megkötött fegyverszüneti megállapodás 16. pontja értelmében Magyarországon a sajtó feletti felügyeletet az Ideiglenes Nemzeti Kormány (INK) a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnoksággal közösen látta el. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) engedélye nélkül se könyvet, se időszaki kiadványt nem lehetett kiadni. A fegyverszüneti egyezmény alapján az INK 1945. március 17-én (február 26-ai dátummal) kiadta az 530/1945. rendeletét, amelyben a könyvkiadók, nyomdák, könyvkereskedések, könyvtárak és magánszemélyek számára kötelezővé tette a szovjetellenes, antidemokratikus és fasiszta könyvek (továbbiakban tiltott kiadványok) beszolgáltatását és megsemmisítését. A rendelet erre 15 napos határidőt szabott meg. Április 26-án megjelent az 1.330/1945. rendelet, amely az 530/1945. rendelet végrehajtását hivatott volna szolgálni, és amely első ízben tett említést a későbbiekben felállítandó bizottságról, amelynek feladata a tiltott kiadványok jegyzékbe foglalása volt. A rendelet kimondta még, hogy a beszolgáltatott könyvekből két-két példányt meg kell őrizni, valamint felkérte az ország lakosságát, hogy legyenek az INK partnerrel, és segítsék őket ebben a munkában. Április 28-án aztán a *Faust Imre* vezetésével megalakult a Fasiszta Sajtótermékek Jegyzékét összeállító Bizottság, aminek eredménye a négy kötetes, *A fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke* (továbbiakban *Jegyzék*). Azonban hiába volt a két rendelet és az éppen felálló bizottság, nem volt túl nagy fogantatja. *Gerő Ernő* meg is jegyezte, hogy a rendeletet senki nem tartja be.

Ezt jól szemlélteti az is, hogy 1945. július 24-én *Balogh István* miniszterelnökségi államtitkár által jegyzett jelentés készült a SZEB-nek, amely összefoglalta az 530/1945. rendelet kiadása után történeteket. A rendelet kiadása után a Miniszterelnökség (ME) felhívta a főispánok és a polgármesterek figyelmét arra, hogy a tiltott kiadványokat gyűjtsék össze, és további intézkedésig tárolják is azokat. A felhívás után az ME jelentést kért az addig végzett begyűjtésről, de az eredménytelen volt. Ezért az ME *Erdei Ferenc* belügyminiszterhez fordult, hogy mint a főispánok és polgármesterek feletti hatóság, ő maga kérje be a jelentéseket, és ellenőrizze a rendelet végrehajtását. Ezután az ME kérte a belügyminisztert, hogy a beérkezett jelentéseket adja át, hogy azt az ME a SZEB-nek tovább küldhesse. 1945. júniusáig azonban csak a budapesti rendőrség kimutatásai érkeztek meg Erdeihez, aki megszürgette a vidéki hatóságokat, de felhívása hatástalan maradt.

1945. augusztusában megjelent a *Jegyzék* első része, és még a nyáron meg is indult a begyűjtés az INK irányítása és a SZEB figyelő tekintete mellett, de eredmény így is elég szerény volt. Ennek oka egyrészt, hogy sokan már időnek előtte elégettek ilyen tartalmú kiadványokat, másrészt pedig, hogy a közlegő öszi választások miatt a SZEB sem ragaszkodott túlzottan a nagyobb mozgósításhoz, bár azt a kormány tudtára adták, hogy elégedetlenek az eddigi munkájukkal. Az ME decemberben újabb körlevelet intézett a főispánokhoz, amelyben hangot adott annak, hogy se a Kormány, se a SZEB nem elégedett az eddigi munkával, és bár már két Index is megjelent, a begyűjtés továbbra is csak csordogál. Ezért a „demokratikus ifjúsági szervezetek” a vidéki nagyvárosokban is gyűjtési akciót indítanak, és a főispánoknál jelentkezni fognak a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) helyi, illetve fővárosi tagjai, akik részére főispáni támogatást kért. A tiltott kiadványok begyűjtése azonban továbbra is akadozott.

1946. március 12-én a SZEB egy országos értekezletet hívott össze, amelynek keretében a kormány, a rendőrség, a főváros és a pártok képviselői elmondhatták, hogy mit végeztek. A jegyzőkönyv tanúsága szerint igyekeztek elszabotálni a begyűjtést, azonban a jól informált SZEB átlátott a dolgon, és kemény diktátumot intéz a magyar fél felé. Két nappal később a ME komoly hangú körlevelet küld a főispánoknak, amelyet [popup title="azzal zár le" format="Default click" activate="click" close text="MOL XIX-A-1-j-11710 [2923/1946]-XXI-1945 (18. d.)"]a miniszterelnök helyett eljáró *Balogh István* miniszterelnökségi államtitkár, hogy a „most megindított akció sikeréhez nemcsak a reakció elleni belső küzdelem szempontjából, hanem külpolitikai szempontokból is nagy érdekek fűződnek, és ezért kérem, szíveskedjék a legnagyobb eréllyel és körültekintéssel gondoskodni az akció sikeres véghezviteléről”. Mint látható, a SZEB erélyes fellépése célravezető volt. Innentől kezdve pedig a SZEB már nem csak megfigyelőként, hanem aktív félként is részt vett a munkában. *Szergejcsuk* (a forrásban *Szergejcsjev* néven szerepel) alezredes ellenőrzése és *Péter Gábor* irányítása mellett. A szovjet beavatkozás hatékonyabbá tette a munkát, viszont jelentős túllapásokat és hatáskör-túllépéseket okozott. Nem csak az indexekben szereplő munkákat vitték el és zúzták be, hanem minden olyan kiadványt, amely az ő megítélésük szerint káros volt. Csak egy példa a túllapásokra és a hozzá nem értésre *Féja Géza* jelentéséből, amelyet a veszélyeztetett javak miniszteri bizottságának küldött 1947. február 14-én:

„Ismétlően rámutatok arra, hogy faluhelyen a fasiszta könyvek beszolgáltatása során rengeteg értékes könyvet szolgáltatnak be, olyan műveket, melyeknek semmi közük a fasiszmushoz. Magam tapasztaltam, hogy Goethe, Heine, Schiller művei mellett még *Karl Marx* eredeti nyelven megjelent műveit is beadták, mert azt hitték, hogy minden németnyelvű mű fasiszta. Másutt pl. beszolgáltatták a XVII-XVIII. század protestáns íróinak *Ince Gábor* szerkesztésében megjelent új kiadását. Én lépéseket tettem *Dukász Imre* rendőrszázados úr útján az efféle művek megmentésére, s a gyulai orosz parancsnok *Vándor [fő]h[ad]nagy* úrra, az államvédelmi osztály vezetőjére bízta az ügynek az elintézését. Remélem tehát, hogy itt is megmenthetünk valamit.”

De maradjunk még 1946-ban, hiszen ott is történtek túllapások, amelyek közül most a Debreceni Református Kollégium Könyvtárában történetet szeretném ismertetni.

A debreceni könyvraizzia

1946. szeptember 13-án megjelent Révész Imrénél, a tiszántúli református egyházkerület püspökénél *Szergejcsuk* alezredes, és a SZEB nevében közölte Révészszel, hogy ellenőrizni kívánja a tiltott kiadványok tárgyában eddig megjelent rendeletek végrehajtását a Debreceni Református Kollégium Könyvtárában (továbbiakban Könyvtár), másrészt egy újabb kivonást kíván végrehajtani, mégpedig egy olyan jegyzék alapján, amelyet állítása szerint *Balogh István* állított össze, és amely eddig még meg sem jelent. Révész tiltakozott *Szergejcsuk*nál a tervezett begyűjtés ellen, és ennek nyomatokét adva még aznap expressz levelet is küldött *Baloghoz*, választ azonban nem kapott. Szeptember 16-án és 17-én meg is jelent *Szergejcsuk*, a tolmácsa, *Tolnai* rendőrszázados, a politikai osztály vezetője, és *Wagner Árpád* rendőrnagy, a kirendelt csoport vezetője társaságában, akik *Lukács László*, a kollégiumi könyvtár vezetője, valamint *Ötvös János* könyvtáros közreműködésével végigjárták a könyvtárat, és lefoglalták, illetleg elszállították a tiltott kiadványokat. A jegyzőkönyv szövege szerint eltávolították azokat a kiadványokat, „amelyekben voltak fasiszta, antidemokrata, antiszövetséges, sovinszta és antiszovjet közlemények”. A tisztogatás végzetével összesen 52 könyvet és 523 darab kötött újságot vittek el, mintegy hat tonna súlyban. A jegyzőkönyv szerint a lefoglalt kiadványokat megőrzés végett a Debreceni Politikai Rendőrség Sajtóosztályának (továbbiakban DPRSO) adták át. (Lásd az 1. dokumentumot!)

Révész tiltakozott a jegyzőkönyvben foglaltak ellen, mert a lefoglalt könyvek és folyóiratok egyike sem szerepel az addig megjelent három *Jegyzék*ben. A begyűjtött sajtótermékek között szerepelt a *Katolikus Szemle*, a *Magyar Szemle* és a *Magyar Kultúra* szinte összes évfolyama, valamint olyan protestáns folyóiratok, amelyekre még véletlenül se lehetett ráfogni, hogy politikai tartalmúak [popup title="lennének." format="Default click" activate="click" close text="MOL XIX-A-1-j-11710[11666/1946]-XXI-1945 (18. d.)]. Révész Imre levele *Keresztury Dezső* vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, 1946. szeptember 20.] *Szergejcsuk* ismétlően a *Balogh* államtitkár nevével fémjelzett - nem létező - *Jegyzék*re hivatkozott, és a könyvtári személyzet elmondása szerint ezt a *Jegyzék*et nem is használták, hanem teljesen ötleterűen végezték a kiemeléseket. Révész hiába tiltakozott, az semmilyen eredményre nem vezetett, és még azt az ígértüket sem tartották be,

hogy a kiemelendő könyvekkel kapcsolatban kikérik a püspök véleményét. A kiemelt kiadványok jegyzőkönyvben hivatkozott átadását a DPRSO részére sem volt módjuk ellenőrizni, így még az is kétséges, hogy valóban odakerültek a könyvtárból kiemelt könyvek.

A „könyvraziáról” Révész Imre 1946. szeptember 20-án levelet írt *Keresztury Dezső* vallás- és közoktatásügyi miniszternek. **(Lásd a 2. dokumentumot!)** Ebből kiviláglik Révész véleménye a tiltott kiadványok begyűjtésével és megsemmisítésével kapcsolatban, valamint betekinthezt kaphatunk arról az állományról, amelyet a razzia során a szovjet és a magyar hatóságok eltávolítottak a könyvtárból.

Révész véleménye szerint a tiltott kiadványokról szóló rendeletek begyűjtésre és bezúzásra vonatkozó részei teljesen feleslegesek, mert jobb lett volna a károsnak ítélt könyveket a nagyközönség elől elzárva tárolni, mert így a tudományos kutatás számára meg lehetett volna őrizni ezeket, természetesen egy külön erre a célra kialakított helyiségben, ahol megbízható emberek felügyelik a tiltott kiadványok használatát. Mint írja: „a közkönyvtárak tudományos és kulturális céljával ellenkezik bármely tartalmú könyveknek és iratoknak onnan való kiemelése és megsemmisítése”. Ezzel a jövő történetírása kerül veszélybe, hiszen alapvető forrásmunkákat semmisítenek meg, amellyel a tudományos kutatás szabadsága és a demokrácia alapelvei is sérülnek, még akkor is, ha ezek a történeti források az éppen regnáló hatalom szerint károsak. A Könyvtár - írja Révész - az 1919-es iratanyagot is éppen ezért gyűjtötte és őrizte, még akkor is, ha ezért a Horthy-korszakban támadásoknak voltak kitéve. A Könyvtár minden esetben eleget tett a rendeletekben megfogalmazottaknak, és nem akadályozták az addig megjelent Jegyzékekben szereplő kiadványok eltávolítását. Ezt minden esetben igazolni is tudták az időnként megjelenő és a rendeletek végrehajtását ellenőrző magyar és szovjet hatóságok előtt.

Révész levele végén arra kérte a minisztert, hogy nagyobb figyelmet szenteljen a tiltott kiadványok begyűjtésének, és minden eszközt vessen be annak érdekében, hogy ilyen visszaélések, ötletszerű könyvbegyűjtések a jövőben ne fordulhassanak elő. Révész fogalmazása szerint: „Teljességgel képtelen vagyok átlátni, hogy az annyira kívánatos demokratikus fejlődés és a magyar-szovjet jóviszony ápolása érdekében szükség volna a magyar közkönyvtárak, mint a magyar művelődési munka legfőbb tűzhelyei - ilyen brutális megcsonkítására”. Egyúttal figyelmeztette a minisztert arra is, hogy „az az egymillió tisztántúli református magyar, akik, és akiknek ősei 400 év óta viseltek és viselnek e könyvtárért jelentékeny áldozatokat, ilyen események megismétlődése esetén nem lesz arról meggyőződhető, hogy a magyar kultúra és politika új orientációja valóban a szabadság és a tudományos igazság szellemében történik, s a múltnak minden igaz értékét megbecsüli és arra akar tovább építeni”.

Révész levelére nem a miniszter, hanem október 2-án Balogh István miniszterelnökségi államtitkár válaszolt. **(Lásd a 3. dokumentumot!)** Ebben tudatta a püspökkel, hogy Keresztury Dezső kultuszminiszter részére írt levelét a minisztérium hozzá tette át, és megígérte, hogy minden tőle telhetőt megtesz azért, hogy a Debrecenben elkövetett visszasságról a SZEB értesüljön. Október 10-én Balogh levelet intézett a SZEB budapesti főparancsnokságához, amelyben, Révésznek tett ígéretének megfelelően, felhívja a figyelmüket a debreceni razziaira és az ott történt visszaélésekre. **(Lásd a 4. dokumentumot!)**

A kapott válaszokból Révész arról győződhetett meg, hogy az illetékes magyar kormányzervek a tiltott kiadványok ügyében teljesen tehetetlenek, hiszen a nagy budapesti közkönyvtárakat több esetben is hasonlóan vetették alá a szovjetek, valamint Debrecenben is több ízben történt hasonló az egyetemi könyvtárban valamint a Déry Múzeum könyvtárában is. Révész írásban előterjesztett kérésére, hogy a kormány próbáljon meg gátat szabni az ehhez hasonló visszaéléseknek azt az ígéretet kapta, hogy igyekezni fognak elkerülni az ehhez hasonló incidenseket. Révész 1946. október 16-án keltezett, Balogh Istvánnak szóló levele is ezt a visszavonulásra utaló felfogást tükrözi: „bizonyos félreértés forog fenn, mert én [...] nem az elvitt könyvanyag visszaadását kértém, amely kérést úgyis hiábavalónak ítélnék, hanem azt, hogy a további eljárásoknak gát emeltessek.” **(Lásd az 5. dokumentumot!)**

Az ügyet a Tiszántúli Református Egyházkerület tanácsulése is tárgyalta 1946. október 15-én, amely egy határozatot fogadott el a razzia ügyében. **(Lásd a 6. dokumentumot!)**

Tiszántúli Református Egyházkerület tanácsulésének határozata

A Révész által elmondottak után a tanácsulésen elfogadott határozati javaslatban kijelentették, az egyházkerületi tanács „mélyszéges megdöbbenéssel” fogadta Révész beszámolóját a könyvtári razziairól. A tanács végül elfogadta Révész - Keresztury miniszternek küldött levelével azonos szövegű - tiltakozását. A határozatot felterjesztették a köztársasági elnök, a Miniszterelnök és a vallás- és közoktatásügyi miniszter mellett a Református Egyetemes Konventnek is. Utóbbit kérték: 1) tegye meg a szükséges lépéseket a magyar kormány felé, hogy ehhez hasonló esetek a jövőben ne fordulhassanak elő; b) hívja fel a *Egyházak Világtanácsa* (World Council of Churches) figyelmét is erre „a protestáns művelődési elveinkbe és hagyományainkba élesen beleütköző jelenségre”.

Sajnálatos módon nem tudjuk, hogy mi lett a SZEB-hez küldött levél utólete, de vizsgálva a tiltott kiadványok történetét, nem lehet kétséges, hogy a Balogh-féle levelet is ad acta tették a beérkezése után.

A forrásokat szkennelt változatban jelentetjük meg. Mivel a többségükben is másodpéldány dokumentumok másolatban kerültek a Magyar Országos Levéltár állományába, ezért a róluk készült felvételek változó minőségűek. Az iratok jelzetét lásd a képek alatt.

Források

1. sz. dokumentum

2. sz. dokumentum

**Révész Imre, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökének levele
Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.**
1946. szeptember 20. – MOL XIX-A-1-j-11710[11666/1946]-XXI-1945. (18. d.)

3. sz. dokumentum

Balogh István miniszterelnökségi államtitkár levele Révész Imre püspöknek.
1946. október 2. – MOL XIX-A-1-j-11710[11666/1946]-XXI-1945. (18. d.)

4. sz. dokumentum

Balogh István miniszterelnökségi államtitkár levele a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz.
1946. október 10. (magyar nyelvű tervezet dátuma: 1946. október 2.)
MOL XIX-A-1-j-11710[11666/1946]-XXI-1945. (18. d.)

5. sz. dokumentum

Révész Imre református püspök levele Balogh István miniszterelnökségi államtitkárnak.
1946. október 16. - *MOL XIX-A-1-j-11710/1946[12251/1946]-XXI-1945. (18. d.)*

6. sz. dokumentum

Kivonat a Tiszántúli Református Egyházkerület tanácsülésének jegyzőkönyvéből.
Debrecen, 1946. október 15. – MOL XIX–A–1–j–11710[11666/1946]–XXI–1945. (18. d.)

Címkék:

[Révész Imre](#) ^[2]

[Szövetséges Ellenőrző Bizottság](#) ^[3]

[SZEB](#) ^[4]

[Debreceni Református Kollégium](#) ^[5]

[Balogh István](#) ^[6]

[Geró Ernő](#) ^[7]

[Ideiglenes Nemzeti Kormány](#) ^[8]

[Keresztury Dezső](#) ^[9]

[Faust Imre](#) ^[10]

Kiadás: 12. évfolyam (2012) 4. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/politika/szovjet_konyvrazzia_a_debreceni_reformatus_kollegium_konyvtaraban.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/politika/szovjet_konyvrazzia_a_debreceni_reformatus_kollegium_konyvtaraban.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/revesz-imre>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/szovetseges-ellenorzo-bizottsag>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/szeb>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/debreceni-reformatus-kollegium>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/balogh-istvan>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/gero-erno>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ideiglenes-nemzeti-kormany>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/keresztury-dezso>

[10] <https://www.archivnet.hu/cimkek/faust-imre>